

Proefschriften

Europa's Redding. Articulatie van Europese Humaniteit via 'Migratiecrisis'

Rescuing Europe. Articulating European Humanity through 'Migration Crisis'

Eva A. van Gemert

Vrije Universiteit Amsterdam
e.a.van.gemert@vu.nl

Eva van Gemert promoveert op 25 oktober 2024 aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Promotoren: prof. dr. Willem Schinkel en dr. Rogier van Reekum.

Op 24 augustus 2015 werd op een schip in de Middellandse Zee een baby geboren. Op het moment van haar geboorte had haar moeder, Rahma Abukar Ali, al vijf maanden gereisd. Haar man en vijf andere kinderen had ze achtergelaten in Mogadishu, de hoofdstad van Somalië. Tien mijl voorbij de kust van Libië raakte de boot die haar naar Europa zou brengen in de problemen. Ali werd gered door het Britse schip HMS Enterprise en overgebracht naar het Duitse fregat Schleswig-Holstein. Eenmaal aan boord van dit schip beviel ze van haar zesde kind, een dochter. De bemanning stelde voor om de baby de naam Sophia te geven, vernoemd naar het radiosignaal dat het schip onderscheidde van twee andere marineschepen, die eveneens vernoemd waren naar de Pruisische adellijke familie van Sleeswijk-Holstein: Sophie X. In oktober van dat jaar besloot de Europese Unie de naam van diens militaire anti-smokkelmissie EUNAVFOR MED te veranderen in Operation Sophia: als eerbetoon aan baby Sophia en de andere levens die Europa heeft gered in de Middellandse Zee in de periode van 2015 tot 2020, die werd uitgeroepen tot 'migratiecrisis'.

Articulatie van Europese humaniteit: levens redden te midden van een politiek van de dood

Het verhaal van baby Sophia kent een gelukkig einde. Voordat het kind gered kon worden, moesten zij en haar moeder echter bijna verdrinken in de Middellandse Zee. Volgens de Internationale Organisatie voor Migratie geldt de Middellandse Zee sinds 2017 als ‘verreweg de dodelijkste grens ter wereld’ (IOM 2017). In *Hoofdstuk 1: Articulatie van Europese humaniteit*, beargumenteer ik hoe de gebeurtenissen die leidden tot het uitroepen van ‘migratiecrisis’ rechtstreeks verband houden met het migratiebeleid van de Europese Unie. Het lijden en verdrinken van migranten vormt een genormaliseerde en geanticipeerde uitkomst van deze praktijken van grenscontrole, die daarom een politiek van de dood genoemd kan worden. Door het routinematig uitroepen van ‘migratiecrisis’ wordt de humanitaire noodzaak om levens te redden onderdeel van deze politiek van de dood.

De historische verwickelingen die het verhaal van Sophia vormen maken echter duidelijk dat een probleemstelling niet kan eindigen met een diagnose van ‘migratiecrisis’ als een crisis van de politiek van grenscontrole van de Europese Unie, noch met een ondubbelzinnige omarming van het Europese humanitarisme. Om te kunnen begrijpen wat er op het spel stond tijdens het uitroepen van ‘migratiecrisis’ tussen 2015 en 2020, moeten we de onderlinge relaties ontrafelen tussen een Europese geschiedenis van imperialisme en kolonialisme, een materiële infrastructuur van oorlogsschepen die betrokken zijn bij reddingsoperaties, de structurele kwetsbaarheid van zwarte en bruine lichamen in de vorm van de figuur van de ‘Migrant’, en Europa’s aanspraak op ‘humaniteit’.

Hoewel het begrip ‘crisis’ op zichzelf niet uitzonderlijk is in termen van de geschiedenis van de Middellandse Zee – zowel voor als na ‘crisis’ zijn in deze zee op grote schaal mensen verdronken – vormt het uitroepen ervan een uitzonderlijk moment waarop Europa zich actief moet verhouden tot een infrastructuur die door wetenschappers wordt geanalyseerd ‘als niets minder dan de zoveelste hertekening van de mondiale kleurlijn’ (De Genova 2018 p.1766, zie ook De Genova 2016), en als de institutionalisering van een Europese ‘apartheid’ (Balibar 2004, vgl. Van Houtum 2010). In mijn proefschrift neem ik het moment waarop een politiek van de dood zichtbaar wordt als ‘migratiecrisis’ door het maken van humanitaire claim op het redden van levens als uitgangspunt om na te denken over Europa. Daartoe maakt het proefschrift de productieve fricties tussen de historische, culturele en geografische noties van ‘Europa’ en ‘Europeesheid’, en de politieke instituties van de Europese Unie, zichtbaar in een concept van ‘EUropa’. EUropa wordt gepraktiseerd door een verbeelding van ‘Europa’. Dit gebeurt onder andere in praktijken van ‘migratiemanagement’. Het proefschrift betoogt dat ‘migratiecrisis’ een hernieuwde uitdrukking geeft aan een geracialiseerde, Europese notie van wat het betekent om mens te zijn, dat wil zeggen, een verbeelding van *Europese humaniteit*.

Kortom, in plaats van het formuleren van beleidsoplossingen die effectief een verdere investering in de Europese humaniteit demonsteren, en bovendien reeds

bestaan maar niet geïmplementeerd worden, begint dit proefschrift te midden van een politiek van de dood om te begrijpen hoe een verbeelding van Europese humaniteit opnieuw wordt vormgegeven. In de analyse van ‘migratiecrisis’ verlegt dit proefschrift de focus naar Europa zelf. Dit vormt een nieuwe benadering in het onderzoek naar migratie, juist omdat ‘migratie’ zelf niet het onderzoeksobject vormt. De centrale probleemstelling van het proefschrift is als volgt: *Hoe wordt een hernieuwde uitdrukking gegeven aan een verbeelding van Europese humaniteit in reactie op de specifieke proclamatie van ‘migratiecrisis’ in de Middellandse Zee in de periode 2015-2020?*

Verbeelden van Europese humaniteit: de configuratie van humaniteit, ras, en migratie

Om Europese humaniteit te kunnen begrijpen in termen van een hernieuwde uitdrukking ervan, is het belangrijk om het begrip in te bedden in de historische verbeelding van humaniteit zelf. Dit wordt expliciet in de eerste deelvraag: *Hoe wordt een concept van ‘humaniteit’ historisch verbeeldt door Europese praktijken van imperialisme en kolonialisme?* In *Hoofdstuk 2: Verbeelden van Europese humaniteit* laat ik zien hoe de huidige verbeelding van Europese humaniteit wordt geconfigureerd binnen een probleemveld van humaniteit, ras, en migratie. Dit doe ik door te onderzoeken hoe deze configuratie een hernieuwde uitdrukking vormt van parallele, historische configuraties van kolonialisme en slavernij. Voortbordurend op het werk van Sylvia Wynter (2003) wordt EUropa’s humanitaire beroep op een universele humaniteit zichtbaar als een specifiek, biocentrisch en rationeel genre van mens-zijn, dat Wynter ‘Man2’ noemt. In navolging van Wynter voer ik de historische uitvinding van Man2 terug op de relatie tussen de kolonisator en het gekoloniseerde subject. Nu Man2 zichtbaar wordt als narratieve, epistemische praktijk, richt ik mijn aandacht op een andere epistemische praktijk, namelijk die van de academische discipline ‘migratiestudies’, om te beargumenteren hoe de waarheidsclaims daarvan een hernieuwde uitdrukking geven aan de relatie tussen Man2 en diens Ander. Ik laat zien hoe het concept ‘migratie’ wordt gekend als de asymmetrische problematisering van een genaturaliseerd concept van ‘mobiliteit’, dat plaatsvindt op het niveau van humaniteit zelf. Daarmee bevestigt deze conceptualisering de onmenselijke status van de figuur van de Migrant. De conceptuele verschuiving van ‘migratie’ naar ‘ras’ maakt van de figuur van de Migrant een restcategorie, waarin alles wat als ‘niet-Europa’ wordt beschouwd, kan worden samengevoegd onder de noemer ‘migratie’. Dat maakt van de figuur van Migrant een bedreiging binnen een verbeelding van Europa als meelevend en humaan. De ‘migratiecrisis’ kan dus worden opgevat als Europa’s vraagstuk van humaniteit.

Opereren, reflecteren, publiceren: heterogene praktijken van Europese humaniteit

Behept met dit inzicht keer ik terug naar de Middellandse Zee om de tweede deelvraag te beantwoorden: *Hoe verhoudt een hernieuwde uitdrukking van Europese humaniteit zich tot EUropa's praktijken van een politiek van de dood?* In hoofdstuk twee, drie en vier onderzoek ik door middel van drie casestudies hoe een postkoloniale verbeelding van Europese humaniteit tot uitdrukking komt in verschillende praktijken waarin 'migratiecrisis' wordt uitgeroepen. Daarmee laat het proefschrift de heterogeniteit van praktijken zien waarin een verbeelding van Europese humaniteit wordt gearticuleerd.

In *Hoofdstuk 3: Het opereren van Europese humaniteit* richt ik mijn aandacht op EUropa's militaire interventie Operation Sophia. Door een beleidsanalyse van Operation Sophia's ontwerp en implementatie te combineren met participerende observatie tijdens verschillende bijeenkomsten van belanghebbenden genaamd SHADE MED, beargumenteer ik hoe de anti-smokkelmissie van Operation Sophia een logistieke interventie tot stand brengt waarin het humanitaire doel om levens te redden een middel wordt voor het verder beperken van 'migratie', en daarmee voor het voortzetten van EUropa's politiek van de dood. Dit resulteert in een aantal 'problemen' dat door de verschillende belanghebbenden zorgvuldig moet worden gemanaged. Een verbeelding van Europese humaniteit biedt daarbij een gedeelde taal, waarbij de 'problemen' van 'verdrinking', 'ziekte' en 'dode lichamen' worden vertaald in *best practices* van 'statistiek', 'bescherming' en 'logistiek' die getuigen van de humaniteit van Europa zelf. Spreken over redding wordt daarmee een manier om het geweld van een politiek van de dood voort te zetten.

De SHADE MED bemiddelt met succes in de gespannen ontmoetingen tussen civiele reddingorganisaties en Operation Sophia buiten de Middellandse Zee, door hen tot partners te maken in Europa's politiek van de dood. In *Hoofdstuk 4: Het reflecteren van Europese humaniteit* verleg ik daarom de aandacht naar de praktijken van de zogenaamde civiele reddingsvloot in de Middellandse Zee. Tussen 2015 en 2020 was een ongekend aantal civiele reddingsorganisaties actief in de Middellandse Zee. Door het ideaal van humaniteit te vertalen in drie operationele principes van humanitarisme, namelijk onpartijdigheid, neutraliteit en onafhankelijkheid, roept hun inmenging in Europa's grensbeleid vragen op over de politisering van humanitaire interventies. De onderling verbonden genealogieën van humanitarisme en imperialisme laten echter een complexer beeld zien dan het bekende oorsprongsverhaal van humanitarisme als reactie op individueel lijden en noodsituaties. Humanitaire interventies waren altijd al onderdeel van de historische configuratie van Europese humaniteit. De reflexiviteit van de reddingorganisaties over het risico van 'politisering' bij het uitvoeren van zoek- en reddingsacties in een grensgebied geeft een hernieuwde uitdrukking aan een verbeelding van Europese humaniteit door een scheiding te introduceren tussen een notie van 'Europese politiek' en het 'Europese zelf'. Dit maakt het mogelijk om de grenspraktijken van EUropa te veroordelen

en tegelijkertijd de status van EUropa als continent van humaniteit te bevestigen, waarop ‘migratiecrisis’ slechts een uitzondering vormt. Dit resulteert in een materiële praktijk van structurele noodsituaties in de Middellandse Zee, terwijl humanitaire reddingsacties incidenteel blijven. Daarmee reflecteren humanitaire zoek- en reddingsacties EUropa’s politiek van de dood. De reactie van de civiele reddingorganisaties op hun eigen criminalisering maakt tot slot duidelijk dat het onderwerp van zorg altijd al Europese humaniteit zelf was.

Tenslotte, in *Hoofdstuk 5: Het publiceren van Europese humaniteit*, beweeg ik weg van de wateren van de Middellandse Zee om het publieke debat over de Duitse *Willkommenskultur*, ook wel ‘welkomstcultuur’, te bestuderen. De *Willkommenskultur* vierde een breed gedeeld humanitair sentiment, en werd daarmee beschouwt als een triomf van Europese waarden tegenover toenemend extreemrechts verzet. Een analyse van het publieke debat laat echter zien dat de dominante verhaallijn een begrip van een noodsituatie mobiliseert, waarmee ‘migratiecrisis’ verwordt tot een kwestie van het lot. Door het mobiliseren van een democratisch idee van een liberale publieke sfeer worden hegemoniale scheidslijnen vertaald in ‘meningsverschillen’ over het soort opoffering dat de *Willkommenskultur* van het Duitse publiek vereist, hetzij in termen van humanitaire waarden, hetzij in termen van de fascistische weigering daarvan. De liberale praktijk van het ‘publieke debat’ komt daarbij naar voren als een ideologische formatie die het behoud van de hegemonie verbindt aan een idee van een publieke sfeer, zoals dit door Jürgen Habermas (1989) en Hannah Arendt (1958) is getheoretiseerd. Als we echter de dekoloniale kritiek op dit model van liberale democratie serieus nemen, blijkt hoe liberale democratie functioneert binnen een hegemoniaal denkbeeld van Man2. Door de definitie van publieke zaken en de organisatie van betrokken publieken te beschouwen als praktische verworvenheden van de articulatie van kwesties, legt een analyse van de *Willkommenskultur* de fundamentele tegenstellingen van Europese humaniteit bloot die dit Europa vormt, namelijk een verbeelding van vrijgevigheid en gastvrijheid die alleen in stand kan worden gehouden door middel van een politiek van de dood. Gelijkelijk beïnvloedt door wat nu kan worden beschouwd als oppositionele uiting van Europese humaniteit, ontstaat een Europees publiek waarvan de gastvrijheid moet worden beschermd. ‘Democratie’ wordt zo een manier om ‘het juiste te doen’ in wat als onvermijdelijk wordt beschouwd, namelijk het uitvoeren van geweld in naam van het humane sentiment van het democratisch ‘draagvlak’.

Het concluderen van Europese humaniteit: Europa’s redding als glibberige praktijk

In plaats van een consistent beeld van een Europese humaniteit te laten zien, wordt in de verschillende casestudies in dit proefschrift juist de inconsistentie ervan zichtbaar. In *Hoofdstuk 6: Concluderen van Europese humaniteit* maak ik deze tegenstrijdigheden zichtbaar. Ik beargumenteer hoe zij gezamenlijk een Europese humaniteit verbeelden, waarin het samengaan van selectiviteit en universalisme,

geweld en compassie, de constitutieve paradox vormt van een sociaal systeem dat kan worden herkend als 'Europa'. Een verbeelding van Europese humaniteit loopt daarmee voortdurend tegen zijn eigen beperkingen aan. Deze 'problemen' of 'crises' moeten vervolgens worden geherformuleerd door middel van praktijken van opereren, reflecteren en publiceren. Hoewel 'migratiecrisis' dus een probleem *voor* Europa lijkt, is het in werkelijkheid een hedendaagse manifestatie van het probleem *van* Europa, waarvan de selectieve aanspraak op universele menselijkheid is gebaseerd op een politiek van de dood die geweld organiseert langs raciale lijnen van segregatie.

In plaats van EUropa's positie ten aanzien van 'migratie' te verlammen, is het paradoxale karakter van Europese humaniteit juist productief in Europa's praktijken van 'migratiemanagement'. Aan de ene kant wordt een universeel idee van humaniteit gemobiliseerd als voorwaarde waaronder alle mensen gelijk zijn. Hierdoor wordt de historische relatie tussen EUropa en de Ander, die wordt gekenmerkt door overheersing, geweld en uitbuiting, omgedraaid. Aan de andere kant beperkt een verbeelding van Europese humaniteit zich niet tot een biocentrisch begrip van humaniteit, zoals dat door Man2 wordt omvat. Voortbouwend op een humanitaire notie van medemenselijkheid, wordt de verbeelding van Europese humaniteit uitgebreid met een eigenschap van mens-zijn. Het gevolg is dat het uitdragen van compassie, en niet het ontvangen daarvan, leidt tot een ervaring van kwetsbaarheid en risico op bedrog. Binnen een configuratie van humaniteit, ras en migratie is het juist de onmenselijke status van de figuur van de Migrant die hem tot een dergelijk verraad in staat stelt. Compassie kan dan snel omslaan in repressie, aangezien de enige mogelijke praktijk voor EUropa er een is van gewelddadige en voortdurende *redding*. Dit is waar de titel van het proefschrift, *Europa's Redding*, naar verwijst: 'Europa' wordt het object van de reddingspraktijken die het als humaan verbeelden. Redding wordt dus een praktijk om EUropa te kunnen zijn, in zichzelf, maar ook *voor* zichzelf. Als 'migratiecrisis' een uitdrukking is van het probleem van Europa, dan kan de praktijk van redding worden beschouwd als het in stand houden van een probleem en de selectieve, gewelddadige praktijken van een politiek van de dood waarop Europa's verbeelding van humaniteit is gebaseerd. Het redden van Europa vormt een nieuwe manier om het geweld van een politiek van de dood voort te zetten.

Tot slot kan een concept van redding worden gebruikt als analytisch perspectief om de mogelijkheidsvoorwaarden te bestuderen die zijn ingebed in 'migratie' als epistemisch concept. Alleen als we 'migratie' loslaten als epistemische investering in het probleem van Europa, wordt een horizon van revolutionaire liefde zichtbaar te midden van de catastrofe van het heden.

Literatuur

- Balibar É (2004) *We, the People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship*. Princeton: Princeton University Press.
- De Genova N (2016) The European Question: Migration, Race, and Postcoloniality in Europe. *Social Text* 34(3):75-102.
- De Genova N (2018) The “migrant crisis” as racial crisis: do Black Lives Matter in Europe?. *Ethnic and Racial Studies* 41(10):1765-1782.
- Houtum H van (2010) Human Blacklisting: The Global Apartheid of the EU’s External Border Regime. *Environment and Planning D: Society and Space* 28(6): 957-976.
- IOM (2017, 24 november) New Study Concludes Europe’s Mediterranean Border Remains ‘World’s Deadliest’. <https://www.iom.int/news/new-study-concludes-europes-mediterranean-border-remains-worlds-deadliest> (geraadpleegd in november 2023).
- Wynter S (2003) Unsettling the Coloniality of Being/Power/Truth/Freedom: Towards the Human, After Man, Its Overrepresentation – An Argument. *CR: The New Centennial Review* 3(3):257-337.
-

Over de auteur

Eva van Gemert werkt als postdoctoraal onderzoeker en docent aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Haar onderzoek richt zich op de affectieve dimensie van praktijken van grensbewaking in het kader van de kolonialiteit van migratie.